

БЕЛЕШКА ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ „ТЕОРИЈЕ ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА“ ПРОФ.АНДРЕ ЂОРЂЕВИЋА

1. Једно од великих имена српске правне науке 19. века, наш најстарији теоретичар грађанског процесног права, Андра Ђорђевић, професор Велике школе у Београду, објавио је 1891.г. свој уџбеник „Теорија грађанског судског поступка“. Од времена кад је објављена ова Ђорђевићева књига до данас, прошао је читав један век у коме се теорија грађанског прва развијала и у свету и код нас. То је и разлог и повод да се скромно обележи стогодишњица од појављивања ове књиге којом се Ђорђевић уврстио у родоначелнике ове наставно-научне дисциплине на нашим просторима и да се каже која реч о аутору и његовом делу у коме је правничкој јавности саопштио своје теоријске поставке на којима је изградио свој научни систем и које дају печат његовом поимању цивилне процедуре.

2. Андра Ђорђевић је рођен у Крагујевцу 28.3.1854.г.⁽¹⁾

Студирао је права на Великој школи у Београду и дипломирао 1875.г. После дипломирања започео је правничку каријеру у судској струци и тако стекао прва практична искуства.

Као државни питомац отишао је у Париз 1882.г. да настави правничко образовање. Пошто је 1884.г. положио лисанс права, вратио се у Београд и исте године постао је професор на Великој школи у Београду.

У току своје професорске каријере предавао је римско право, грађанско право и грађанско процесно право.

Свој ангажман у политичком животу Србије, Андра Ђорђевић је започео 1893.г. кад је изабран у Скупштину као напредњачки посланик. Убрзо је постао министар правде у Симићевом кабинету (1894.г.), а нешто касније био је и министар просвете у Николајевићевом кабинету и то у време кад је укинута Устав из 1888.г. и успостављен Устав из 1869.г.⁽²⁾

Крајем 1894.г., после пада Николајевићевог кабинета, Андра Ђорђевић је враћен у Велику школу, те је наставио са својом професорском каријером. После три године, Андра Ђорђевић опет обавља своју политичку активност. У периоду од 1897-1900.г. Ђорђевић је био министар просвете у кабинету Владана Ђорђевића.⁽³⁾ Његову активност у овом министарству карактеришу покушаји да се смањи број гимназија и повећа број стручних школа, као и да се просветни радници, посебно учитељи одстране из политике и учешћа у политичком животу.⁽⁴⁾

- 1) Исте године рођен је и Франц Клајн, творац аустријског грађанског процесног закона. Франц Клајн је завршио студије права у Бечу, потом радио као адвокат. Убрзо је постао и професор Универзитета у Бечу. Био је начелник Министарства правде, државни подсекретар у иностранству иностраних послова и министар правде. Аутор је низа теоријских радова из домена грађанског процесног права којима је припремао, на теоријском плану, будућу процесну реформу. Постао је чувен по Законику о судском поступку у грађанским парницама из 1895.г. који има карактер револуционарне творевине у законодавству процесног права и који је послужило као узор и инспирација не само приликом доношења нових процесних закона у низу земаља у Европи, као што је то случај са Југославијом (и Краљевином Југославијом и са ФНРЈ одн. СФРЈ), већ и за реформу постојећих процесних закона низа европских земаља.
- 2) Станојевић, у својој познатој „Енциклопедији“ (стр. 683) наводи да је успостављање тзв. Намесничког устава била Ђорђевићева идеја.
- 3) Историчари истичу да је у периоду од 1897-1900. год. владу чинило крајње послушно министарство Владана Ђорђевића преко кога је Александар Обреновић спроводио свој аутократски режим.
- 4) Андра Ђорђевић је био редовни сарадник „Архива“ у коме је публиковао низ радова у којима је писао о значајним проблемима цивилног права.

После усвајања Устава од 1901.г. (тзв. "Априлски устав"), којим је уведена установа Сената, проф. Андра Ђорђевић је 1902.г. постао сенатор, а 1903.г. и државни саветник. Исте године Србије и пензионисан.

У политички живот Србије, Андра Ђорђевић се вратио 1905.г. и то опет као напредњачки посланик.

Умро је у Крагујевцу октобра 1914.г.

3. И поред активног политичког ангажмана, због кога је имао и прекиде у универзитетској каријери, Андра Ђорђевић је написао велики број расправа, од којих су многе штампане на страницама "Архива", који је у то време био гласило Правног факултета у Београду. Поред низа расправа написао је и неколико универзитетских уџбеника. Најзначајнија дела проф. Ђорђевића су: "Теорија грађанског судског поступка" из 1891.г. и незавршени "Систем приватног (грађанског) права" из 1893, 1896. и 1906.г.

4. "Теорија грађанског судског поступка" др Андре Ђорђевића из 1891.г. је први универзитетски уџбеник грађанског процесног права у Србији. Многе генерације српских правника стицале су оновна теоријска и позитивно- правна знања из ове наставно-научне дисциплине студирањем Ђорђевићеве "Теорије". Овај уџбеник је био у употреби скоро четрдесет година, све до доношења Закона о судском поступку Краљевине Југославије из 1929.г., кад су, после извршене унификације процесног права, настала нова систематска дела. Уџбеник проф. Андре Ђорђевића доста дуго је био једини, а нешто касније и основни уџбеник не само на Великој школи, већ и на Правном факултету Универзитета у Београду.

"Теорија грађанског судског поступка" проф. Андре Ђорђевића доживела је два издања. Друго издање овог уџбеника, после аутора, приредио је и објавио проф. Драгољуб Аранђеловић 1922. и 1924.г.

У настави грађанског процесног права, поред Ђорђевићевог уџбеника, који је имао карактер основног уџбеника, коришћени су и уџбеници које су написали наши познати правни теоретичари, проф. Живојин Перић и проф. Драгољуб Аранђеловић,⁽⁵⁾ који су после проф. Андре Ђорђевића, поред осталог, предавали и грађанско процесно право. Они су заједнички написали уџбеник који је, уствари, представљао, као незавршени систем грађанског процесног права,⁽⁶⁾ само допунску литературу уз Ђорђевићев уџбеник.

И касније, кад је после стварања југословенске државе дошло до унификације грађанског процесног права и кад су написана нова систематска дела чији је нормативни оквир представљао Закон о судском поступку Краљевине Југославије из 1929.г., уџбеник проф. Ђорђевића није изгубио значај.⁽⁷⁾ У литератури је истичано и даље да Ђорђевићева књига представља значајно научно дело које није, и поред промена у законодавству, изгубило своју научну вредност.⁽⁸⁾ Ђорђевићева "Теорија грађанског судског поступка" и данас, после сто година од њеног првог објављивања, има одређени значај за нашу теорију процесног права и представља и даље незаобилазно штиво за сваког процесуалисту.

5. Пре појаве Ђорђевићеве "Теорија грађанског судског поступка", наша старија правничка литература давала је скромно место изучавању грађанског процесног права, што је било сасвим у складу не само са тадашњим стањем и кретањима у европској науци,⁽⁹⁾ већ и са стањем у процесном законодавству Србије.

Изуучавање грађанског процесног права у Србији започело је 1841.г. на Лицеју у Крагујевцу. Прва предавања из грађанског процесног права одржао је у летњем

5) Проф. Перић и проф. Аранђеловић, као коаутори, публиковали су: Грађански судски поступак. I део, О суђењу, Београд, 1921. и Грађански судски поступак. II део, О извршењу судских одлука, Београд, 1921.г.

6) Видети: Б. Благојевић - Начела приватног процесног права, Београд, 1936, стр. 7. П.С.

7) Видети предговор уз II издање Ђорђевићеве "Теорија грађанског судског поступка" коју је приредио проф. Аранђеловић.

8) Д. Аранђеловић - Градско процесно право, Београд, 1932, стр. 32.

9) Детаљно о томе: М. Марковић - Теорија грађанског судског поступка, св. I, Београд, 1948, стр. 3.

семестру шк. 1840/41. године Јован Стерија Поповић као "Увод у судејски грађански ред и куријални штил". Предавања су обухватила следеће теме: "О парницама вошпте. О редовним парницама. О браителу. О доказивању. О писменим доказницама. О сведоцима. О заклетви. О пресуди. О апелати. О извршењу пресуде". Предавања су, као нормативну подлогу имала "Устројеније судова окружни" од 26.1.1840.г.⁽¹⁰⁾

Правила о грађанском судском поступку у српској држави дуго нису била кодификована. После доношења Устава из 1838.г. поједина процесна правила била су садржана у разним законима, наредбама и уредбама тога времена, све до 1853.г. кад је донет Закон о судејском поступку у парницама грађанским од 21.10.1853.г. Касније, нови процесни закони били су донети 12.2.1860. и 20.2.1865.г.

У периоду од доношења Законика о поступку судском у грађанским парницама за Кнежевину Србију из 1865.г. па све до појаве Ђорђевићеве "Теорије грађанског судског поступка" није било, читавих четврт века, ни потпуног систематског рада о грађанском судском поступку, нити је било било каквог коментара Закона о судском поступку у грађанским парницама који је у то време важио, нити оних који су важили пре њега,⁽¹¹⁾ што није био случај са Грађанским закоником. У стручној правничкој штампи⁽¹²⁾ јављали су се само поједини радови у којима су обрађивана само поједина процесна питања или су анализирани и коментарисане поједине судске одлуке⁽¹³⁾. У публикованим радовима излагање аутора се сводило искључиво на дескрипцију појединих процесних радњи и тока поступка у маниру који је био карактеристичан за тадашње правне писце. Истовремено, према наставним плановима који су важили за Велику школу,⁽¹⁴⁾ грађанско процесно право је било неопходан предмет на студијама права.

6. Околност да је Андре Ђорђевић најпре написао и публиковао своју "Теорију грађанског судског поступка", а тек касније и "Систем приватног (грађанског) права", показује да је потреба за тероријском обрадом грађанског процесног права била и приоритетна и ургентна. Истовремено, то указује да су се и у Србији пратили и следили токови теоријске мисли оног времена и да је и у Србији почело да се јавља и афирмише схватање да процесно право не може више да живи "на кредит" и у сенци грађанског права, те да је сазрело време за његову посебну теоријску обраду.⁽¹⁵⁾

Иако је "Теорија грађанског судског поступка" прво систематско дело ове врсте у Србији, интересантно је да се у низу публикација енциклопедијског типа које садрже биографске податке и о Андри Ђорђевићу, она уопште не спомиње. Као најзначајније Ђорђевићево дело наводи се његов "Систем приватног (грађанског) права" иако је Ђорђевић, у домену теорије грађанског права, за разлику од теорије грађанског процесног права, у Србији имао претходнике, као што је био нпр. Димитрије Матић.⁽¹⁶⁾

Пре Андре Ђорђевића, а после Јована Стерије Поповића, грађанско процесно право су предавали на Лицеју и Великој школи: Максим Симоновић, Димитрије Матић, Игњат Станимировић и Ђорђе Ђорђевић, али ниједан од ових професора није написао систематско дело у коме би обрадио теорију и позитивно право ове наставно-научне дисциплине.

-
- 10) О првом наставном плану и програму из грађанског процесног права видети: I. Пржић - Оснивање Правног факултета у Србији, Архив, 1-2/40, стр. 14; Р. Лукић - Јован Стерија Поповић-професор природног права на Лицеју, Анали, 1/57, стр. 1.
 - 11) А. Ђорђевић - Теорија грађанског судског поступка, Београд, 1924, стр. 7.
 - 12) Видети: А. Ђорђевић - оп. cit. стр. 7.
 - 13) Нпр. "Бранич", "Правда", "Порота", "Спрски правник" биле су стручне публикације у којима су објављиване и коментарисане судске одлуке.
 - 14) Видети: Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду, Београд, 1967.
 - 15) Видети: Д. Аранђеловић - предговор у другом издању Ђорђевићеве "Теорије" из 1922, стр. 3; Б. Благојевић - оп. cit. стр. 5.
 - 16) Видети: С. Станојевић - Енциклопедија српско-хрватско-словеначка, I књига, стр. 683; Мала енциклопедија, Просвета, I том, Београд, 1959, стр. 412.

7. Приликом рада на "Теорији грађанског судског поступка", Ђорђевић је имао у виду два основна циља о којима и сам пише у предговору своје књиге.

Први и главни циљ, како и сам истиче, био је да будућим правницима - својим слушаоцима правних студија на Великој школи, да нацрт својих предавања и да им тако олакша праћење наставе и бележење предавања и, истовремено, припреми неопходну и минималну грађу за припремање испита. Ђорђевићу је, с обзиром на лично искуство стечено на школовању и у земљи и у иностранству, било јасно да се наставно-научни садржаји једне дисциплине много лакше усвајају ако се има и штампана књига у којој је та дисциплина систематски обрађена и да само слушање предавања, уз хватање бележака, није довољно за обилазно студирање. И поред тога, књига представља, по његовим речима, само "костур науке о грађанској процедури судској" која се ослања на важећи процесни закон, а "марљиво вођење бележака из опширних предавања - што за њаке, увек, има претежну корист и над најбољим уџбеником - треба да даде живце и мишиће том костуру, да га направи живим организатором".⁽¹⁷⁾

8. Околност да књига представља само нацрт предавања и да проф. Ђорђевић упућује своје слушаоце и на белешке са предавања, говори нам много о квалитетима Андре Ђорђевића као предавача. Она указује да је постојала пракса да се предавачи унапред припремају и пишу своја предавања,⁽¹⁸⁾ али и да Андра Ђорђевић није годинама држао иста предавања, да његова предавања нису била усмена репродукција њиховог штампаног садржаја, као и да је у предавањима детаљно обрађивао поједина питања, спорна или актуелна и анализирао судску праксу.

9. Поред жеље да пружи елементарна обавештења о једној наставно-научној дисциплини из наставног плана правничких студија, Андра Ђорђевић је, имајући у виду стање у литератури у Србији и правнике-практичаре, желео да попуни "потпуно празнину у нашој правној књижевности о цивилном процесном праву" и да прво систематско научно дело у коме ће бити изложена теорија цивилне процедуре ослоњена на савремено процесно право.

Систематска обрада цивилне процедуре, и поред примарног дидактичког карактера ове књиге,⁽¹⁹⁾ била је вишеструко неопходна, и из теоријских и из практичких разлога.

Теоријска обрада грађанског процесног права била је, пре свега, неоторив доказ да грађанско процесно право представља самосталну грану јавног права, различиту од грађанског (приватног) права, као и да је грађанско процесно право дефинитивно постало предмет самосталне научне дисциплине, без обзира што су, приликом обраде појединих процесних института, и даље били видљиви утицаји и трагови цивилистичког учења. То показује, истовремено, да су се и у Србији овог доба, на научном плану, пратили и следили токови европске правне мисли и да Србија овог времена никако и нипошто није била научна провинција.

10. Иако је књига била конципирана као теорија грађанског судског поступка у којој се "научно, систематски, тј. по унутрашњој органској вези, у којој међу собом стоје сви ти законски прописи о поступку судском"⁽²⁰⁾ излажу процесно-правне одредбе и процесна правила, а не коментар појединих законских прописа, у дугогодишњој празнини коју доста дуго није покушавао да попуни ниједан аутор својим радом, ова књига је ефикасно коришћена и као својеврсни коментар Законика о поступку судском у грађанским парницама у току његовог важенија и

17) А. Ђорђевић - *op. cit.* стр. IV. Реч унапред.

18) "Три године био сам професор на Лицеју и предавао сам Грађански српски законик са поступком у грађанским парницама (.....) Мој рад прегледала је и одобрила Школска комисија, и то је штампано у више свезака 1850. и 1851.г." - писао је у својим мемоарским белешкама "Нешто из мог живота" наш познати правни писац Димитрије Матић. (Цитирано према: Б. Марковић - Димитрије Матић - Лик једног правника, Београд, САНУ, 1977, стр. 18.).

19) На насловној страни "Теорије", сам Ђорђевић је написао да је књигу писао "за потребу својих слушалаца".

20) А. Ђорђевић - *op. cit.* стр. 4.

примене. Коментарисањем и тумачењем процесних правила савременог процесног позитивног права, Ђорђевић је помогао и допринео да се разуме законски текст, да се ваљано протумачи и тако, истовремено, помогао и омогућио да се створи што једнообразнија примена закона. Својим интерпретацијама појединих правила Ђорђевић је отклонио варљив утисак о јасноћи законског текста и привид о потпуности процесног закона и показао домаћај и домет онога ко тумачи закон у елаборацији правног поретка. Тумачењем позитивног права, проф. Ђорђевић је, истовремено, допринео и уједначавању праксе и омогућио јединствену примену Законика на подручју његовог важења и примене.

11. Темељ и оквир Ђорђевићевог дела представља актуелно стање права и правне мисли, домаће и стране.

Теоријска анализа цивилне процедуре заснива се и креће у границама законског текста. Ђорђевићева књига пружа целовиту теоретску слику цивилне процедуре као нормативно-правне тековине свог времена. Андра Ђорђевић је био не само систематичар позитивног процесног права, већ и његов тумач, служећи се догматским и нормативним методом у његовој обради.

У самом тексту, као и у напоменама, Ђорђевић указује и на ранија законодавна решења у српском праву, као и на поједина упоредно-правна решења, посебно на решења у франшуском праву, тако да је читалац његовог уџбеника могао да добије низ корисних информација и о страном позитивном праву.

Литерарну основу Ђорђевићевог дела чини савремена европска литература његовог времена-немачка, аустријска и француска, као што се и види из саме библиографије коју је писац саставио.⁽²¹⁾ У самом тексту, у напоменама ("фуснотама"), Ђорђевић указује и на поједине радове својих колега, правника-практичара, тако да и те напомене садрже драгоцене библиографске податке.

12. У Ђорђевићевој књизи срећу се ретке али драгоцене информације и о судској пракси тога времена.

У време кад је настала Ђорђевићева "Теорија грађанског судског поступка", судска пракса није била систематски праћена и проучавана без обзира што су се у часописима тога доба појављивали поједини коментари судских одлука или проблема насталих у пракси. Томе је свакако доприносило и владајуће мишљење о потпуности закона и о томе да судија, који пријмењује закон, представља само "viva vox legis".

Иако је проф. Ђорђевић сматрао да је судија дужан да приликом примене и тумачења права поштује законодавчеву вољу до које може да дође само логичким операцијама путем формално-логичког резонувања, у самом уџбенику проф. Ђорђевић се залагао за систематско публикаовање судске праксе. Ђорђевић је посебно инсистирао да се публикују одлуке Касационог суда јер је сматрао да би се на тај начин научној критици омогућио да помогне критичкој примени закона.⁽²²⁾

На појединим страницама уџбеника, Андра Ђорђевић указује на одлуке у којима је судска пракса била креативна у тумачењу али и износи оштре критичке опсервације на поједине судске одлуке.⁽²³⁾

13. Научну обраду грађанског процесног права у "Теорији грађанског судског поступка", Андра Ђорђевић је започео одређивањем правне природе грађанског процеса. Грађанско процесно право Ђорђевић је сврстао у јавно право и закључио да ова грана права, пошто се тиче јавног поретка, има императивни карактер.

Грађански судски поступак, према Ђорђевићу, представља законом урђену форму за вршење грађанског правосуђа (цивилне јурисдикције) и обухвата парничну (спорну) и ванпарничну (ванспорну) јурисдикцију. Због тога Ђорђевић и

21) У попису литературе, наведени су следећи аутори: Canstein Ulmann, Bauer, Renaud, Endemann, Bonfils, Garssonnet, Bonnier i Aubry i Rau. У самом тексту, у напоменама, наводе се још неки аутори.

22) А. Ђорђевић - *op. cit.* стр. 11.

23) Илустративан је пример напомене у другој књизи, у којој Ђорђевић износи једну одлуку Касационог суда која је објављена у "Праву" 1886.г. и за коју каже да је "дречења погрешка и неправда" (стр. 103).

разликује две гране цивилне процедуре: парничну и ванпарничну. Разлика између парничног и ванпарничног поступка, сматра Ђорђевић, не произилази из циља грађанског правосудја, већ из метода, начина на који држава, као чувар правног поретка настоји да сачува "конгруенцију" (подударност) између фактичког и правног стања".⁽²⁴⁾ Ради очувања правног поретка пројектованог објективним правом, држава користи два метода: превентивни и репресивни, те је отуда и правосудје двојако. Поступак у коме се отклањају настале повреде у правном поретку има репресивни карактер и он представља парнички поступак или грађански процес у техничком смислу. У парничном поступку остварује се и врши спорна јурисдикција. Поступак у коме се спречава да се не догоди повреда права или правних односа који прате, у којима се приватна права или приватно-правни односи штите од повреда и тако врши превентивно правосудје, представља ванпарнични поступак. Ванпарнични поступак се састоји у овлашћењу судова да суделују у извесним правним пословима ради заснивања, признања или задовољења приватно-правних потраживања на основу споразума заинтересованих лица. То суделовање је или обавезно или факултативно.

14. Проф. Андра Ђорђевић је у уџбенику обрадио тзв. спорну грађанску процедуру - парнично процесно право и извршно процесно право свог времена, у складу са схватањем које је доминирало и у законодавству⁽²⁵⁾ и у теорији оног времена. Сам поступак извршења третиран је као природно и правно продужење, парничног поступка. Он се није раздвајао од парничног поступка, као поступка утврђења, нити се третирао као самостална институција.

Ђорђевић је, као присталица владајућег схватања о односу парничног и извршног поступка, ослањајући се на легислативну подлогу, сматрао да парнични и извршни поступак нису засебне појаве већ два повезана стадијума грађанске парнице која обухвата, с једне стране, утврђење, а с друге стране, принудно извршење спорних и повређених субјективних грађанских права. Ђорђевић третира извршни поступак као део спорне јурисдикције у којој он представља завршну фазу парнице. У тој фази поступка, суд коначно спроводи принудно извршење грађанског права да би се успоставио нарушени поредак објективног права.

15. Наш познати теоретичар грађанског процесног права, проф. Миливоје Марковић, писао је да је "рад на науци спонтана сарадња, и да сваки радник даје, према својим способностима, само незнатан мали део за заједничку зграду Теорије грађанског судског поступка".⁽²⁶⁾ Ако је то тачно, онда је несумњиво да је Андра Ђорђевић, као аутор "Теорија грађанског судског поступка" поставио у нашој процесној науци њене сигурне темеље и тако фундаирао њен даљи развој и изградњу.

24) А. Ђорђевић - *op. cit.* стр. 5.

25) Законик о поступку судском у грађанским парницама из 1865.г. уређивао је, поред парничног, извршни поступак. Њему је била посвећена глава XVIII, која је носила наслов "О извршењу пресуде" - пар. 461-500. Видети и: Б. Благојевић - Систем извршног поступка, Београд, 1938. стр. 41.

26) М. Марковић - Теорија грађанског судског поступка, Београд, 1948, стр. 6.

**A NOTE ON 100th ANNIVERSARY OF THE "THEORY OF CIVIL
JUDICIAL PROCEEDING" BY PROFESSOR ANDRA ĐORĐEVIĆ**

- Summary -

Prof. Andra Djordjevic, our oldest theoretician on the civil, adjective law, printed his book "Theory of Civil Judicial Proceeding" in 1891. One whole century has passed from the period when his book was printed. It is why the author wants to make experts in law remember not only one of the great names of Serbian law of the 19th century, but to emphasise the importance of the book as well, the one owing to which prof. Djordjevic has got his place among the founders of the civil adjective law here.

